

Női szerepek kisebbségi helyzetben

Magyar női sorsok a két világháború közötti
Csehszlovákiában¹

ILDIKÓ BAJCSI

Female roles in minority position. Fates of Hungarian
women in Czechoslovakia between the two world wars316.022.4-055.2(=511.141)(437.6)"1919/1938"
396(=511.141)(437.6)"1919/1938"

Keywords: Female roles, Hungarian minority, society, Czechoslovakia.

1. Bevezetés

A csehszlovákiai kisebbségi magyarság két világháború közötti első húszéves periódusában két generáció váltotta egymást: a többségi körülmények közt felnőtt „apák” és a kisebbségi sorsba beleszületett, abban szocializálódott „fiúk” nemzedéke. Az „apák” – és persze az „anyák” – az 1918–1920. évi államjogi változások előtt, a dualizmus kori Osztrák–Magyar Monarchia keretei közt alig több mint 50 évig fennállt – Erdéllyel, a Határőrvidékkel, Horvátországgal újraegyesült – Magyar Királyságában a magyar nemzetállami gondolat kibontakozásának évtizedeiben váltak felnőtté. A 20. század fordulójának modernizációja együtt járt Budapest világvárossá válásával, a regionális központok – Pozsony, Kassa, Ungvár, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Temesvár, Újvidék, Pécs, Szombathely – dinamikus fejlődésével, a mainál jóval sűrűbb vasúthálózat megépülésével. S a korabeli soknemzetiségű – felerészben nem magyar magyarországi társadalomban is erőteljes migrációs, urbanizációs és mobilitási, társadalmi, női emancipációs folyamatok, s velük együtt milliós nagyságrendű asszimilációs változások zajlottak le.²

Tanulmányunkban a trianoni békeszerződés után (a Román és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz hasonlóan) a Csehszlovák Köztársaságban is – akaratuk ellenére – kialakult magyar kényszerközösségek első kisebbségi generációjának női sorsait vizsgáljuk. Emellett az 1920-as években születet, már teljes egészében Csehszlovákiában szocializálódott, következő kisebbségi generációba tartozó nők történeteit is elemezzük.

-
- 1 A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.
  - 2 A dualizmus kori modernizációról I. Katus 2010 és Kövér–Gyáni 2001, a társadalmi változások és az asszimiláció összefüggéseiről: Szarka 2007.

A nemzedék leány- és asszonytársadalmának szocializációs és identifikációs min-tái, női szerepei sokat elárulhatnak a kisebbségi kényszerhelyzet feldolgozásának mód-járól, alternatíváiról. Azt elemezzük tehát, hogy miként identifikálták magukat magyar-ként és nőként szlovenszkói magyar lányok és asszonyok az első „republikában”.

A magyar kisebbségtörténetben inkább csak kivételesen, főként néprajzi, antropo-lógiai megközelítésben kerülnek előtérbe a nők. Bakó Boglárka, Tóth Eszter Zsófia, Zakariás Erzsébet az erdélyi, székelyföldi, erdővidéki 20. századi magyar parasztasz-szonyok sorsáról, küzdelmes életéről írtak kiváló monográfiákat. (Bakó–Tóth 2008, Zakariás 2003.) Szlovákiában Bolemant Lilla munkásságát kell említeni, aki a szlová-kiai magyar társadalomtudományokban elsődlegesen a gender témakörben kutat és publikál. Több fontos tanulmányt is írt a két világháború közötti szlovákiai magyar írónők kapcsán a kisebbségi és a női sors összefonódásáról. (Bolemant 2002, Bolemant 2011; Bolemant 2012b.) A szlovákiai, kárpátaljai kisebbségi magyar társadalmak tör-ténetében azonban inkább csak a kivételes női sorsok kerültek eddig előtérbe.³ Tény, hogy a nők a két világháború közötti periódusban a társadalmi helyzetük szempontjá-ból is többnyire kisebbségi helyzetben maradtak, amit a nőknek a csehszlovák államon belüli – Magyarországnál néhány szempontból – kedvezőbb helyzete sem tett sokkal könnyebbé. Alábbiakban a nemi és a nemzeti identitástényező prizmáján keresztül vizsgáljuk az egyes női sorsokat.

Az „újarcú”, azaz az első kisebbségi generációhoz tartozó nőket Csanda Sándor, Turczel Lajos, Fónod Zoltán kisebbségtörténeti munkáiban kifejtett nemzedéki felosz-tása szerint soroltuk be.⁴ Ők azok, akik a 19–20. század fordulója környékén születtek, és akik a trianoni eseményeket többnyire már 20 év körüli fiatalként élték át. Életútju-kat emlékiratok, korabeli folyóiratokban megjelent tanulmányok, illetve a korszakkal foglalkozó monográfiák alapján vizsgáljuk. A következő, már teljes egészében Csehszlovákiában szocializálódott generációba az 1920-as években született és az első bécsi döntés idején húsz évnél fiatalabb nők alkotják. Az ő történeteiket az élet-útinterjú módszere által elemezzük.

Tanulmányunk első részében olyan értelmiségi női sorsokkal foglalkozunk, akik a magyar közösségen belül a felső, illetve a középréteghez tartoztak, s akik saját szak-

3 A szlovákiai magyar irodalom nőirőit sorolhatjuk ide, akik jelen vannak a szlovákiai magyar irodalmi hagyományban. A fent említett Bolemant Lilla, valamint Bárczi Zsófia és mások az elmúlt évtizedben nagy súlyt helyeznek a női írók műveinek megismertetésére. Gazdag írói munkásságának köszönhetően például Dávid Teréz életpályája az egyik ilyen jól dokumen-tált szlovákiai magyar asszonysors. Munkáiban tudatosan sokszor a női szerepeket állította középpontba: „[...] hőseim – mind prózában, mind színpadon – zömében asszonyok. Nem azért, mert magam is nő vagyok, hanem azért, mert a nő is ember. A férfi is az – vitathatat-lan –, de a nőnek ezt előbb be kell bizonyítania. [...] Sokat írtam, sokféle nőről írtam, de lehe-tőleg kerültem a kicsinyes asszonyproblémákat, és aránylag keveset foglalkoztam a szerelemmel. Nem azért, mintha nem tisztelném ezt az érzést, hanem azért, mert csakis az őszin-te, a tiszta, az igazi nagy szerelmeket tiszteltem.” Dávid Teréz Lidércfény című drámaköteté-nek előszavát idézi Bolemant Lilla Tisztességes lánynak egy ágy kiadó című tanulmányában. (Bolemant 2012a.)

4 A nemzedéki felosztásról bővebben I. Csanda 1982, Csanda 1971, Fónod 1982, Turczel 1983.

mai elhivatottságukat életük legfontosabb részének tekintették. Hivatásuk szorosan összefüggött a csehszlovákiai magyarság megszervezésével. Ezek a nők önmagukat is alapvetően hivatásuk, politikai, közösségi vállalásaik alapján identifikálták.

A középréteghez kapcsolódik két zsidó identitású, de nyelvi, kulturális értelemben (részben) a magyar közösséghez is tartozó (cseh)szlovákiai asszony életútja. Főként az első Csehszlovák Köztársasággal kapcsolatos élményeiket elemezzük, kitérve iskola- és nyelvválasztásuk okaira, tanulási lehetőségeikre és arra, hogy miként alakult a korszakban családi hátterük, rokoni, etnikai kapcsolatrendszerük. Mindez természetesen szorosan összefüggött önmeghatározásukkal, a „magyar időkben” bekövetkezett zsidóüldözések és a holokauszt előtti csehszlovák periódus asszimilációs és zsidó, cionista identitásmintáival. A tanulmány második részében parasztasszonyok életútinterjúi alapján a – kisebbségi helyzetben a legbiztosabb „megtartó erőnek” bizonyult – két világháború közti magyar falu női sorsait vizsgáljuk. Elemzési szempontjaink a kisebbségi magyar nők első Csehszlovák Köztársaságban megélt emlékeiből kikövetkeztethető identitásminták vizsgálatára, a nemi és nemzeti kisebbségi helyzetek kettősségének figyelembe vételére, valamint a női szerepek kisebbségi érvényesülésének bemutatására fókuszálnak. Mindezt az egyéni sorsokon belül a gyermek- és ifjúkori tanulási lehetőségek, illetve a családi szerepek, társadalmi, közösségi motivációik bemutatásával próbáljuk érvényesíteni.

Véleményünk szerint a kisebbségi magyar női identitástörténetek módszeres elemzése sok szempontból kiegészítheti, gazdagíthatja a „felvidéki” magyar társadalom történetéről kialakult tudásunkat.

2. Módszertani megfontolások

A 21. században Magyarországon a politikatörténetet középpontba állító makrotörténelem mellett felértékelődtek a mikrotörténeti kutatások. Ez a „léptékváltás” új megközelítésmódot jelentett. Ez olyan társadalomtörténeti részletekbe nyújt betekintést, amelyeket a statisztikai és az átfogó igényű vizsgálódások nem vesznek figyelembe. Gyáni Gábor a következőket írja ezzel kapcsolatban: „A nagy elméletek adta szellemi biztonság eltűntével helyet kell szorítani a történeti képben mindannak, amit maguk az érintettek világukról és benne saját magukról érvényesnek gondoltak [...]” (Gyáni 1997, 227–233. p.; vö. Tóth 2010.)

Az új megközelítések térnyerésével párhuzamosan kerültek előtérbe Magyarországon a nőtörténeti kutatások.⁵ A nők ugyanis a politikatörténet egyeduralmával összefüggésben hiányoztak a magyar történetírásból, s természetesen a kisebbségi magyar historiográfiából is. Pető Andrea a nőtörténeti kutatások jelentőségét és célját a következőkben jelölte ki: „A nőtörténetírás célja: a nőket a történeti elemzés középpontjába állítani, elbeszélés alanyaivá tenni, politikai eseményekben, mozgalmakban és társadalmi változásokban játszott szerepüket megvizsgálni. Ennek köszönhetően a nőtörté-

⁵ A társadalmi nemek története a munkástörténetek, valamint a kisebbségek történetével párhuzamosan nyert teret, akárcsak az oral history. Így vált divatosá a világban az 1970-es évektől nőikkel, munkásokkal és etnikai kisebbségekkel interjúzni. (Horváth 2011)

netírás rendkívül különböző témákat kutat.” (Pető 2001, 44. p.) A magyarországi nőtörténet-kutatásában a fordulópontot szintén az 1990-es évek hozták meg. A korábban jelen lévő témák helyett, mint például a női társadalmi kategória vizsgálata, ma egyre inkább a személyes identitás alapján definiálható női szerepek rekonstruálása került előtérbe. (Erről I. Bakó–Tóth 2008.)

Alább elsősorban a társadalmi folyamatok, valamint a személyes identitások vizsgálatára alkalmas életrajzi motívumokat megjelenítő biográfiai forrásokat, írásokat, a visszaemlékezéstől az életútinterjúig terjedő műfajokat használtam. (A biográfiai jellegű írásokról bővebben I. Jakab–Keszeg A.–Keszeg V. 2007.)

Niedermüller Péter a következőket írja az élettörténetekkel kapcsolatban: „az individuális életek és élettörténetek nem csupán, illetve nem elsősorban egyediségükben érdekesek, hanem mindig szélesebb társadalmi, történeti, politikai kontextusokat reprezentálnak. Másként fogalmazva, az élettörténetek nem csupán azt mutatják meg, hogy emberek hogyan éltek, gondolkoztak, éreztek egy-egy történelmi korban, társadalmi helyzetben, hanem azt is – vagy mindenekelőtt azt –, hogy miképpen működtek és működnek társadalmi rendszerek, milyen társadalmi és kulturális logikákat követnek.” (Niedermüller 1988., idézi Jakab–Keszeg A.–Keszeg V. 2007, 8. p.) A biográfiai motívumokat előtérbe helyező forrásközpontú feltárások közé sorolható a mikrotörténeti kutatások egyik legjellemzőbb módszere, az oral history. (Kovács 2008.) A módszer egyik legfőbb előnye, hogy a történelem és a társadalomtudományok összefüggéseire, valamint az őket elválasztó problémákra is rámutat. Nem csupán azt vizsgálja, hogy mi történt, hanem ennél jóval többet. Ahogy a műfaj egyik klasszikusára, Alessandro Portellire utalva Horváth Sándor hangsúlyozza: „az oral historyban nem csupán az határozza meg a jelentést, hogy mit mondunk el, hanem az is, hogy miként.” (Horváth 2011.) Gyáni Gábor pedig a történelemre általában jellemző jelenorientáció megjelenésében látja a módszer erősségét: „[...] nem a múlt szintén narratív módon feldolgozott tapasztalatát, hanem a jelen horizontjából feltároló múltat beszéljük el.” (Gyáni 2000, 134–135. p.)

3. A „kisebbségi sorsközösség” nemzedéke⁶

1920-ban, a trianoni békeszerződés megkötése után az újonnan megalakult Csehszlovákiába körülbelül 800 ezer magyar anyanyelvű lakos került.⁷ Bár a demokratikus szellemiségű első Csehszlovák Köztársaság széles körű jogokat biztosított a

6 Az akaratuk ellenére, „kényszerközösségként” kialakult magyar kisebbségek tagjai sorsuk közösségének felismerésével és tudatosításával az 1920-as években igen gyorsan szembesültek a magyarországi társadalomtól eltérő léthelyzetükkel. A kisebbségi jogi státuszból, korlátozott politikai érdekérvényesítési lehetőségeikből adódóan az egyéni és közösségi különállás kényszerét saját sorsuként élték meg. Ennek a kisebbségi sorsközösségnek a különböző szintű és mélységű feldolgozása volt az első nagy szellemi, érzelmi és intellektuális teljesítménye az „apák”, de különösen a „fiúk” nemzedékének, ami megteremtette a felvidékiességnek, erdélyiségnek, délvidékiességnek mint megélhető és „vállalt”, de nem feltétlenül „akarati” közösségeknek a kialakulását. A fenti kategóriákat használja Szarka 1998, 9–25. p.

kisebbségek számára, a magyarság számos olyan feladattal szembesült az új helyzetben, melynek megoldása rá magára várt. „A kisebbségnek a demokratikus köztársaság csak az élethez és kultúrához való jogát tudja biztosítani, az életet kibontakoztatni, a kultúrát fejleszteni és gazdagítani szellemi mozgással, tevékenységgel, harccal magának a kisebbségnek kell.”⁷ – emeli ki Nánay Béla, a debreceni kötődésű református lelkész és tanár egy 1937-ben megjelent cikkében az új generáció kihívásaira utalva, Krammer Jenőnek, a csehszlovákiai magyar fiatal generáció számára fontos pedagógustól vett idézettel.

Az új kisebbségi magyar közösség egyik legfontosabb céljának saját maga meghatározását tartotta a történelem által kialakított és mindenki számára teljesen új kisebbségi helyzetben. Ez komoly feladatot jelentett a „szlovenszkói” magyar értelmiségnek, hiszen Erdéllyel ellentétben Szlovenszko és Kárpátalja a történelem folyamán sohasem alkotott külön közjogi egységet, így nagyrészt hiányzott az speciálisan regionális, területi lehatárolt nemzeti öntudat, amely Erdély esetében valamilyen formában mindig is jelen volt. Ezért a „szlovenszkói” magyar írástudók előtt az erdélyiekénél is nehezebb, talán a délvidékiekéhez hasonlítható feladat állt: az új, kisebbségi helyzetben is magyarként szerveződő (értelmiségi) generáció kinevelése. A korszak sokak által kedvelt költőszemélyisége, Győry Dezső „új arcú” magyaroknak nevezte ezt a szlovenszkói és ruszinszkói magyar nemzedéket, utalva a magyar államiság védelmét elvesztő kisebbségek sajátos feladataira és a megmaradás érdekében szükséges nagyobb nyitottságra. (Erről I. Szalatnai 1929, valamint Csanda 1982, 32–33. p.)

Szvatkó Pál, a korszak egyik véleményformáló csehszlovákiai magyar publicistája az „újarcúság” fogalmát a következőképpen értelmezte: „[...] az »újarcúság« nem politikai jelszó és eredmény, hanem belső lelki folyamat, melynek megnevelő zuhatagán a fájdalmasan nehéz helyzetbe került szlovenszkói magyar ifjúság átesett. [...] az újarcúság más, mint a statisztikailag mérhető kultúra, sőt szinte olyasvalami, ami éppen a kultúra nyomorából nőtt ki. Az újarcúság [...] belső tisztulási folyamat, új belátás, új mentalitás, lelkiismeretvizsgálat és nem a kultúrával való hivatkozás. Azért keletkezett, mert a külső baj és a kulturális elhagyatottság óriási volt.” (Szvatkó 1994, 114–115. p.)

Ez a Trianon előtti Magyarországon született, de már Csehszlovákiában szocializálódott „újarcú” értelmiségi nemzedék a magyarországi egyetemekről kiszorulva a csehországi német tannyelvű felsőoktatási intézményekben tudott továbbtanulni és ott is szervezte meg magát. Nánay szerint az új kisebbségi generáció saját megváltozott érvényesülési tereit felismerve nem a felbomlást, hanem az új lehetőségeket tartja meghatározó életélményének: „Míg az eltűnő nemzedék, mint laudator temporis acti, a múltért sír és sóhajt [...] azalatt új sarj nőtt. [...] Új magyar lelkület alakul ki.” (Nánay

7 Az újonnan megalakult Csehszlovákiába került magyarság kezdeti létszámát nem lehet hitelt érdemlő módon pontosan megállapítani. A régi Magyarország területén végrehajtott 1910-es népszámlálás adatai, melyek a lakosság anyanyelvi megoszlását vizsgálták, a tíz évvel később Csehszlovákiához került „szlovenszkói” és „ruszinszkói” területeken 1 066 577 magyar anyanyelvűt számoltak össze. 1921-ben a csehszlovák népszámlálások ugyanott már csak 744 621, 1930-ban pedig 691 923 magyar „nemzetiségűt” mutattak ki. Vö. Turczel 1983, 13–14. p., Popély 1991, 23–32. p., Gyurgyík 1998, 81–91. p.

8 Nánay 1998. A szerző munkájában a köv. forrásra hivatkozik: Krammer 1935.

1998.) A változások nagyságrendjéről, súlyáról és következményeiről azonban nekik is képet kellett alkotniuk, és az egyéni túlélés, a közösségi önszerveződés érdekében alkalmazkodniuk is kellett ehhez az új helyzethez. Egyebek közt erre hívta fel a figyelmet az első kisebbségi korszak egyik legjobb, legkritikusabb megfigyelője, elemzője, Szvatkó Pál, aki visszaemlékezésében a következőket fogalmazza meg: „A változás gyorsan történt. Ismerem az ifjúságot, alig maradt benne valami a régi magyar úri életmódból, a megváltozott körülmények között villámgyorsan átvette a praktikus sémát.” (Szvatkó 1994, 119. p.) Természetesen azt is jelezni kell, hogy ez a változás elsősorban a középosztályt érintette. Szvatkó szerint a kisebbségi kényszerhelyzet elfogadásában, elfogadtatásában élen jártak a magyar állam védőkarját, életető erejét, munka- és kenyéradó szerepét elvesztő, s ily módon az új hatalomnak kiszolgáltatottá vált rétegek fiataljai: „Egyelőre nem mondhatjuk: az új jobb, mint a régi volt, s az egyetlen, amit megállapíthatunk az, hogy más. A paraszt egyelőre a régi [...], de a középosztály ifjúsága sok mindent belátott, sőt kierőszoakolta a belátást.” (Szvatkó 1994, 119. p.)

A szlovenszkoói magyarok önmeghatározásában, valamint abban a folyamatban, melyben az új országhatárok közé szorult „részmagyarág” nemzeti tudatú közösséggé, saját boldogulását kereső kisebbséggé vált, komoly szerepe volt a korszak ifjúsági mozgalmainak. A kisebbségi (mikro)társadalom tudatosodásával párhuzamosan kialakult a mozgalmak ideológiai sokszínűsége is, ami lehetővé tette, hogy a nemzedék gyorsan szembe-süljön a kor kisebbségi magyarokat is elementárisan érintő szociális kérdéseivel is.⁹

4. Nőkérdés és nőideál a két világháború között

A huszadik század elején Európában komoly változások zajlottak le a női szerepek terén. A két világháború közötti sajtó gyakori témája volt a kor nőideálja és annak újra értékelése. A csehszlovákiai magyar sajtó is gyakran foglalkozott a kérdéssel.¹⁰

9 A csehszlovákiai magyar főiskolások katolikus szellemiségű ifjúsági mozgalma a Prohászka-körök volt. A szervezet szociális munkája összekapcsolódott az ún. Katolikus Akcióval is, mely felhívás gyökerei XI. Pius pápa által 1931-ben kiadott két fontos enciklikára nyúlnak vissza. A pápa egyik ilyen enciklikája indította el az ún. Katolikus Akciót, a másikkal pedig a szociális kérdések terén nyújtott eligazítást. E két dokumentum „kartája” lett a csehszlovákiai magyar katolikus társadalomnak. A Katolikus Akció mozgalma Csehszlovákiában azzal a kezdeménnyel függött össze, mely Prágából, a fent említett a Prohászka-körökből indult ki és meghódította a Szlovenszkoói Katolikus Ifjúsági Egyesületekbe (SzkIE) tömörült fiatalokat. A SzkIE ugyanakkor női vonalon is tevékenykedett. (Mona-Szeghalmi 1989, 37. p.)

10 Noszlopi László A házasság válsága és a mai ifjúság szexuális forradalma c. tanulmányában felhívja a figyelmet azokra a változásokra, melyek a világháború után jelentek meg a társadalomban. Azt írja: „A XIX. század [...] a morál korszaka, vagyis a korlátoltságé, titkolózásé, álszenteskedésé, amely az erkölcsi tisztaság valódi erénye helyére lassan-lassan álértékeket állított. A nő-ideál is megváltozott a háború után.” Majd így folytatja: „A XIX. század asszonya tudatlanságból, gyengeségből és ártatlanságból összeszőtt mesterséges lelki arculatánál fogva azután természetes jogokkal sem bírt: bár tisztelték, egzisztenciájában teljesen a férjétől függött.” (Noszlopi 1935, 618–619. p.)

Már az első világháború előtt kibontakozott a modern nőmozgalom, mely céljaként jelölte meg, hogy újraidentifikálja a nőiességet. Hívei azt vallották, hogy a nő évezredeken át csekélyebb értékűnek számított, aki csak anyasága által juthatott elismert pozícióhoz. A nőideál tehát az anyaságban valósult meg. A modern nőmozgalom által a nők azonban már az egyéniség jogaiért harcolnak, elsősorban emberek szeretnének lenni és csak azután feleségek. Az első világháború után a nőt már nem elégítette ki a függőség állapota. Noszlopi László két világháború közötti magyarországi pszichológus az iskolai oktatás révén egyenrangúságát megtapasztalt nők emancipációs igényét tekintette különösen fontosnak: „A mai, szellemileg kifejtett nő a férfitől műveltséget, szellemi értéket is kíván, és nem elégszik meg a csekélyebb értékű fél szerepével [...]” (Noszlopi 1935, 622. p.) Mindez tehát szorosan összefüggött azzal a jelenséggel, hogy magasabb műveltség után vágyakozva sok nő számára az oktatás jelentette az egyetlen kiutat a tradicionális női szerepekből való kilépés útjaként. Egyre több nő képezte magát és jelent meg a felsőoktatásban a századforduló után, bár lehetőségeik így is korlátozottak maradtak a századelőn.¹¹ Gyáni Gábor a női karrierlehetőségekben jelölte meg az egyenjogúsítás esélyét: ezek révén valósulhatott meg az alacsonyabb társadalmi rétegekből való kilépés a nők számára. A középosztály lehetőségeit kiemelve egyúttal rámutat a korban jelenlévő nemi diszkriminációra: „[...] a többnyire valamilyen magasabb fokú képzettséghez kötött munkalehetőségek súlyos nemi diszkrimináció körülményei között nyíltak meg csupán szűk résnyire a felfelé törekvő nők előtt.” (Gyáni 2009)

A modernizációs folyamatok térnyerése mellett az 1920-as években világszerte megfigyelhető a régi normák szívós továbbélése. Ez Magyarországon is jelen volt a két világháború közötti időben.¹² A nők társadalmi szerepének a térnyerése mellett tradicionális szerepük ismét előtérbe helyeződött a két világháború közötti időben. Erre a ket-tősségre mutat rá Pukánszky Béla a Nőnevelés évezredei c. munkájában, mely a két világháború közötti Új Idők Lexikona nőről készült szócikkére hivatkozva jelzi a tradicionális értékek normatív erejét: „a nő élettani rendeltetése az anyaság. A keresztény világnézet alapján a nő és a férfi egyenrangú, de ebből nem következik jogi értelemben vett egyenjogúsága is.”¹³

Ezt a feszültséget próbálta feloldani Dr. Várady Lipót Árpád Csehszlovákia egyetlen nőmozgalmi lapjában, a *Katholikus Nőben*. A szerző megkülönböztette egymástól a radikális nőmozgalmat, amelynek célja a nőemancipáció, a teljes egyenjogúság kiharcolása a férfiakkal szemben, illetve a nőknek azt a jogos igényét, mely a társadalom-

11 A nők közül szintén kevesen vállaltak munkát a házon-családon kívüli fizetett munka végzéséből. Így volt ez egész Európában a 19. század végén, a 20. század elején. Ez konkrétan annyit jelent, hogy a fejlett ipari országokban a nők 20–30%-a vállalt munkát, Magyarországon pedig 18–25%-a. (Erről l. Gyáni 2009)

12 Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a korban a családon kívüli kenyérkereső szerep nehezen vált összeegyeztethetővé a nőkkel kapcsolatban megfogalmazott tradicionális társadalmi elvárásokkal Magyarországon. (Gyáni 1987, 375–376. p.)

13 Pukánszky 2006, 153. p. A szerző a következő munkára hivatkozik: *Új Idők Lexikona*, 9–10. kötet, Budapest, 1938.

ban való méltó elhelyezkedtetésre irányult. Ezzel együtt kiemelte a korabeli nőképzés, valamint az oktatás szerepét a korban. Az oktatásban végrehajtott reformok, a lánygimnáziumok és az egyetemi oktatás megnyitása a lányok előtt ezért is tekinthető döntő fordulatnak.¹⁴

Mindenesetre a két világháború közötti időszakban jól megfigyelhető a női szerepekkel kapcsolatos, illetve a nőideál kérdésében kialakult kettősség. S ebben a tekintetben nem volt sok különbség Magyarország és Csehszlovákia továbbra is férfiak uralta közvéleménye, közgondolkodása között.

5. Értelmiségi életpályák az első Csehszlovák Köztársaságban

5.1. Salkaházi Sára

A következőkben a „szlovenszói”, „felvidéki” értelmiségi nők életútját, érvényesülési lehetőségeit vizsgálom az első kisebbségi korszakban. Elsőként a 2006-ban boldoggá avatott és ezért nagy közfigyelmet kapott Salkaházi Sára élettörténetének néhány kérdésére szeretnék kitérni. A katolikus egyház vértanúként tekint rá, mivel a szociális nővérek rendjébe tartozó és üldözött zsidókat mentő szerzetest 1944-ben Budapesten nyilas katonák belelőtték a jeges Dunába. Az azonban már kevésbé köztudott, hogy Salkaházi Sára életútja a két világháború közötti Csehszlovákiában indult. 1899-ben született Kassán, a dualizmus kori Felső-Magyarország egyik legfontosabb, gyorsan magyarosodó kulturális központjában. Nagypja Ausztriából Kassára települt német anyanyelvű polgár volt, aki a későbbiekben a híres kassai „Schalkház” nevű vendégfogadót építette a városban. (A Schalkház fogadóról legújabban I. Gayer 2013.) Édesapja korai halála után a megözvegyült anyát beválasztották a Schalkház Szálló Rt. igazgatóságába, az asszony így reggeltől estig dolgozott.

Miután Sára befejezte az elemi iskolát, a polgári iskolában folytatta tovább tanulmányait. Ezután pedig egy tanítóképzőbe járt tovább, mivel „az életnek szabályos mederben kell folynia”.¹⁵ A trianoni események a fiatal lány életében is sorsdöntőnek bizonyultak. Schéda Mária így ír erről munkájában: „Különleges választóvonalat jelentett fiatal életében szűkebb hazájának, a Felvidéknek Trianon utáni elcsatolása. A magyar kultúra iránti elkötelezettségéből sarjadt és a politikai események hatására bontakozott ki lelkében a hazaszeretet.” (Schéda 2006, 19. p.) Miközben az 1920-as évek elején – különösen a hivatalnokok, tanítók, s általában az állami alkalmazottak az egzisztenciavesztés miatt – sokan választották a „csonka országba” való áttelepülést, Sára ekkor döbbsent rá, ekkor tudatosította saját szülőföldjének és Kassának a fontosságát.

Mindehhez újra kellett identifikálnia önmagát és magyarságát az újonnan megalakult Csehszlovákiában. A Trianon utáni első évek számára is a reménykedés időszakát

14 Rády Elemér, a Prohászka-körök elnöke a főiskolásokról írott cikkében ugyanakkor a helyes modernség kialakulására hívja fel a figyelmet a főiskolás nők körében. Megfogalmazza, hogy a csehszlovákiai főiskolás lányok között e nőtípus kialakulása késik. (Rády 1932, 107–109. p.)

15 A lány nem érezte hivatásának a tanítást. Valószínűleg azért végezte el azt, mert a városban ez volt a legmagasabb képzési lehetőség egy lány számára. (Mona-Szeghalmi 1989, 12–13. p.)

tükrözték, amely összekapcsolódott a régi Magyarország utáni vágyakozással és az új helyzettel szembeni belső lázadással.¹⁶ A békeszerződéssel rögzített államjogi változások ugyanakkor Sárát személyesen is érintették. Az önálló életét tanítónőként kezdő lány elveszítette munkahelyét, és a deklasszálódás veszélye fenyegette.¹⁷ Sok ezer, hasonló változásokat elszenvedett társához hasonlóan saját élethelyzetének radikális megváltozása láttatta meg vele a kisebbségi magyar élethelyzetekhez kötődő szociális válsághelyzeteket. Miután a korábban sokat szórakozó, a kényelmes életet élő „felső tízezerhez” tartozott lány szűkösebb körülmények közé került, rádöbent szociális érzéketlenségére. A menekülés helyett igyekezett feldolgozni az új élethelyzet személyes kihívásait: „Salkaházi Sára belső fejlődése eddigelé az egyéni és közösségi összeomlásból kiemelkedő embert mutatja, aki meri vállalni az új helyzettel járó körülményeket, aki nem áll »úrileány« létebe beállani munkásnak és a munkáséletben is megmaradni értelmiséginek.” (Mona–Szeghalmi 1989, 19. p.) Ekkor fogalmazódott meg benne, hogy a kisebbségi életben megtapasztalt nehézségeket nem csak megtapasztalni kell, hanem azokon segíteni is szükséges. (Mona–Szeghalmi 1989, 20. p.)

A fiatal lány a trianoni változások idején gyűrűs menyasszonyként készült a házasságra. Miután azonban rádöbent, hogy a vidéki asszonyok élete egyáltalán nem illik az ő emancipált egyéniségéhez, visszaadta a gyűrűt. (Schéda 2006, 30. p.) Ezt részben megkönnyítette az a tény, hogy elmondása szerint szülei egyeztek meg a kiszemelt vőlegény családjával az eljegyzésről. Az anyai ösztönzés mellett a társadalmi elvárásoknak való megfelelés is közrejátszhatott az eljegyzésben. Sára azonban úgy érezte, nincs „tehetség” a házassághoz, és úgy döntött, nem megy férjhez. (Mona–Szeghalmi 1989, 19. p.)

Időközben több szakmában is jártasságot szerzett.¹⁸ Ezek közül az újságírás állt hozzá a legközelebb. Ezen a területen fiatal éveiben sikeresen tevékenykedett annak ellenére, hogy a korabeli Magyarországhoz hasonlóan Csehszlovákiában is ritkaságnak számított az autonóm hatalommal bíró női újságíró.¹⁹ Emancipált nő mivoltát igazolja, hogy rövid időn belül szerkesztői szerepet is rábíztak.²⁰ Salkaházi Sára korábbi cikkei

-
- 16 Az írással egyre többet foglalkozó Sára a Csehszlovákiához csatolt magyarság szenvedéseinek adott hangot a *Mindennapi kenyér* c. regényében is.
  - 17 A csehszlovák állam hűségesköt követel a pedagógusoktól, valamint a tisztségviselőktől. Sára ennek nem tett eleget, és a tanítói pályától boldogan szabadult meg. (Mona–Szeghalmi 1989)
  - 18 Miután tanítónőként nem tevékenykedhetett, könyvkötő szakvizsgát tett. Emellett pedig újságírással is foglalkozott. (Erről l. Mona–Szeghalmi 1989.)
  - 19 Gyáni Gábor erről így ír: „[...] az újságírás terén is [...] fehér hollónak számított a Szederkényi Annához vagy Tormay Cécile-hez hasonló, autonóm, sőt főszerkesztői hatalommal is bíró női újságíró. Többségük egyszerre írogató (tehát ilyen-olyan színvonalú) szépirodai és valamelyik lapnál alkalmazotti állásban lévő újságíró. Jellemző ez esetben is, hogy családiragként beágyazódnak az újságíró-társadalomba apjuk, férjük vagy mindkettőjük révén. Az újságírói karrier előszobája lehet egyébként a gyors- és gépírás, amely szinte az első percben kifejezetten női hivatásként jelenik meg és amely egyúttal a női irodista talán leggyakoribb típusának is megfelel. Az írógép elterjedése egyengeti az utat a női szellemi munkavégzés terjedése előtt.” (Gyáni 2009)
  - 20 A keresztényszocialista párt munkatársaként a párt lapjának szerkesztőjeként tevékenykedik. Miközben három éven keresztül szerkeszti a lapot, neve nem szerepel a kolofonban. Ott ugyanis a két nem aktív férfi szerkesztő neve jelenik meg. (Mona–Szeghalmi 1989, 20. p.)

egyszersmind arra is rámutattak, hogy a társadalmi problémák, ezen belül pedig a nőket érintő korabeli szociális kérdések gyakran foglalkoztatták. Ezt tükrözi Úrinők és munkásnők c. munkája is, melyben a korabeli nők társadalmi különbségeit állította szembe, s a társadalmi különbségek ellenére az egyenjogúság és az emberi méltóság fontosságát hangsúlyozta. (Schéda 2006, 27. p.)

A fiatal értelmiségi nőben ugyanakkor már hosszú időn át érlelődött a szerzetesi hivatástudat. Miután 1927-ben a Szociális Testvérek Társasága letelepedett Kassán, 1929-ben belépett a rendbe. A Társaság két fő feladata a szociális és a nőmozgalmi munka: „a nőket akarják ráébreszteni Isten-adta hivatásukra, feladataikra, méltóságukra.” (Mona–Szeghalmi 1989, 33. p.) Sára önmagára lelt ebben a sokoldalú munkában. Előadás-sorozatokat szervezett a katolikus leányifjúsági mozgalom jegyében. 1931-ben rábízta a *Katholikus Nő* c. lap szerkesztését, amely Csehszlovákia egyetlen magyar nyelvű nőmozgalmi lapja volt abban az időben.²¹

Salkaházi Sárát a rend főnöksége 1932-ben Kassáról Komáromba rendelte, ahol a nőmozgalmi lap szerkesztésén túl a katolikus nők összefogásával is megbízták. Komáromban feladatai tovább szaporodtak. Miközben kegytárgyboltot vezetett, a hitoktatás és karitásmunka mellett nőmozgalmi feladatokat is ellátott. A fentiekben már említett katolikus mozgalomhoz köthető Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesületek (SzKIE) női vonalon is tevékenykedtek. A csehszlovákiai püspöki kar a Szociális Testvérekre bízta a nők szervezését, „személy szerint pedig Schalkház Sára testvérré, akit országos moderatrixnak nevezett ki”. (Mona–Szeghalmi 1989, 37. p.) Salkaházi Sára sokoldalú tevékenységet fejtett ki e téren. Hét tanulmányi hetet szervezett, melyeknek legfőbb céljuk az volt, hogy vezetőket képezzenek erre a nem könnyű munkára. Ezenkívül Esterházy Lujzával együtt létrehozták a Katolikus Nőszövetséget.²²

A leányifjúság szervezése kapcsán rendkívül komolyan vette hivatását és lelkesen végezte azt. Az általa szerkesztett *Katholikus Nőben* megjelent cikkei szintén ezt igazolják: „Akik nem hittek, akik bizalmatlankodtak, azok most láthatják, hogy igenis van erő, van áldozatkészség, van munkaszeretet, van dolgozni akarás és odaadás a katolikus leányifjúságban, tud egységes munkában összefogni egy célért, tud lelkesedni és lelkesíteni, tud és akar dolgozni és tanulni, tud töltekezni szellemi és lelki értékekkel és tudja ezeket az értékeket önzetlenül és szeretettel tovább adni.” (Schalkház 1932b., 115. p.) – írta például az Új munkaév kezdetén c. cikkében a katolikus leányifjúság eredményeitől motiválva. A katolikus leányifjúsági mozgalmakat meghatározó jelentőségűnek tartotta a korabeli Csehszlovákiában. A mozgalomról írott cikkében kiemelte e mozgalmak megjelenésének igényét és motivációját a korban, mely erősen összefüggött a szociális kérdések megoldásával a korabeli katolikus egyház szemszögéből. (Schalkház 1932a., 234–235. p.) Ezzel a nőmozgalmi munkával függött össze az egye-

21 A Prohászka-kör Szent Erzsébet ünnepélyén ünnepi szónoklatra kérték fel. Ezután megszervezi az első katolikus leányifjúsági kurzust Kassán. (Mona–Szeghalmi 1989, 34. p.)

22 Legfőbb céljaik: a katolikus női ideál kialakítása az egyéni életben, a családban és ezen kívül a kenyérkereseti pályákon, valamint a közéletben. A női érdekek képviselése katolikus világnézet alapján erkölcsi, szociális, kenyérkereseti, gazdasági és jogi téren. Emellett a magyar katolikus nő- és leányegyesületek együttműködésének elősegítése. (Mona–Szeghalmi 1989, 37–38. p.)

sületi élet megszervezése is, amit szintén számos cikkében szorgalmazott és sürgetett. (Pl. Schalkház 1932c., 145–147. p.)

Salkaházi Sára kapcsán – részben a további kutatások feladatait is kijelölve – láthatjuk a kisebbségi helyzetet vállaló fiatal értelmiségi nők között a tanítónők és a szerzetesi életet vállaló nők közösségszervező szerepét, helyi és országos viszonylatban egyaránt.

5.2. Esterházy Lujza

Esterházy Lujza leginkább bátyja, Esterházy János története részeként vált ismertté a szlovákiai magyar közbeszédben és köztudatban. Salkaházi Sárahoz hasonlóan a csehszlovákiai magyarságnak ahhoz az első generációjához tartozott, amely az első világháború végén bekövetkezett államjogi változások idején vált felnőtté. A nagy múltú Esterházy-család leszármazottjaként született Nyitraújlakon.

Tanulmányairól és fiatalkori éveiről nagyon keveset tudunk. A fiatal lány tanítatásáról annyi biztos, hogy édesanyja úgy gondoskodott gyermekei oktatásáról, hogy a nyitraújlaki kastélyban nevelőket fogadott fel melléjük, akik egyik legfőbb feladata a három gyermek idegen nyelvekre való oktatása volt. (Czékus 2011, 17. p.) Lujza Pozsonyban folytatta tanulmányait, ahol magánúton végezte el a Felsőbb Leányiskolát. Az egyetemre való jelentkezése azonban a világháború kitörése miatt későbbre halasztódott. (Mayer 2006, 138. p.)

A fényűző és kényelmes arisztokrata életmódot folytató fiatal lány életére az 1918–1920 közötti politikai, katonai események, változások Salkaházi Sárahoz hasonlóan komoly hatással voltak. A szüleitől kapott arisztokrata és magyar érzelmű neveltetése miatt nagyon nehezen fogadta el a trianoni békeszerződés következményeivel járó magyar területek csehszlovák katonai elfoglalását, illetve a nagyhatalmak békeszerződésben rögzített döntését. Ehhez valószínűleg az a személyes sérelem is hozzájárult, hogy az államváltás miatt nem fejezhette be tanulmányait a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen.

Miután Lujza bekapcsolódott egy irredenta mozgalomba, hamarosan országos botrányba keveredett. Az úgynevezett Ostenburg-botrányként elhíresült történetben a grófnő legitimista tevékenysége és az annak háttérében kialakult személyes vonzalom jól jelezte a trianoni döntéssel szembeni érzelmi és politikai ellenállás súlyát. A fiatal grófnő az 1921-es királypuccs után Ostenburg Gyulával és több magyar fegyveres ellenállóval tartott fent kapcsolatokat, ezért a csehszlovák hatóságok letartóztatták.²³ Kémkedés vádjával perbe fogták, majd miután a bíróság bűnösnek találta, egyévi börtönrre ítélték. A hírről számos cikk jelent meg a korabeli sajtóban.

23 „Az alap, amire a konstrukciós per felépült: 1921 őszén Lulu grófnő Sopronban önkéntes ápolónői szolgálatot teljesített. Ekkor – október 20-án – repült haza Svájcból IV. Károly király és Zita királyné. A Sopron megyei Dénesfán rendeztek be valami udvartartást. A királyné mellé Lujza grófnőt kérték fel udvarhölgynek. A király Rakovszky Iván vezetésével kormányt hozott létre. Október 22-én pedig Ostenburg-Moravék Gyula gróf és Lehár Antal kíséretében vonatra szállt, hogy megkezdje második puccskísérlését, amely október 23-án Budaörsnél rövid fegyveres harc után sikertelenül ért véget.” (Sinkó 1991, 8–9. p.)

A botrány a grófnő életében nemcsak a kisebbségi lét elleni lázadással kapcsolódik össze, hanem Lujza szerelmi életével is összefüggésbe hozható. A grófnő és Ostenburg gróf között ugyanis, mint azt többek közt Sinkó Ferenc írásából tudhatjuk, nemcsak politikai kapcsolat volt: „Egymásba szerettek, de házasság nem lett a dologból. Ostenburg ugyanis elvált ember volt. Lujza grófnő pedig kijelentette: katolikus meggyőződése nem engedi, hogy elvált férfi felesége legyen. Néhány levelet azután is váltottak, hogy a grófnő elhagyta Magyarországot és visszavonult Nyitraújlakra.” (Sinkó 1991, 9. p.) Ugyanakkor Lujza saját írásában cáfolta a gróf iránt érzett szerelmét, és azt hangsúlyozza, hogy a férfit mindössze politikai céljainak megvalósítása érdekében igyekezett felhasználni: „Egy nap megkérte a kezemet azzal, hogy amint az egyház is felbontja előző házasságát, megtarthatjuk az esküvőt. Én nem viszonyoztam szerelmét, úgy éreztem, hogy szerencsétlen lennék mellette, ha férjhez mennék hozzá. Mégsem mondtam nemet, mert abban reménykedtem, ha annyira szeret, befolyásolni tudom. [...] Próbáltam megértetni vele, hogy a polgárháború elkerülése érdekében nem szabad hazahívni a királyt Horthy kormányzó és a kormány beleegyezése nélkül.” (Esterházy 1991, 55. p.)

Az Esterházy Lujza és Ostenburg gróf közötti érzelmi szálakról ellentétes információk állnak a rendelkezésre. Ez annak is betudható, hogy Lujza visszahúzódo természetű volt. Sinkó Ferenc is kiemelte a közéleti aktivitás ellenére személyes dolgaiban fokozottan tartózkodó magatartását: „Aki vele együtt dolgozott, azok is keveset tudtak magánéleti dolgairól. Nem beszélt magáról soha. Nem gögből, szerénységből.” (Sinkó 1991, 6. p.) Lujza szerelmi élete mindenestre ez esetben összekapcsolódott politikai céljaival. S már itt is megmutatkozott, hogy a grófnő életében fontos szerepe volt a keresztény szellemnek, valamint a politikai felelősségvállalásnak.

A börtönben töltött évek ideje alatt a fiatal grófnő politikai szemléletében változás történt. Legitimista elképzeléseivel felhagyott és sokkal realitásabban kezdett viszonyulni a politikai helyzethez. Emellett az ő figyelme is a kor szociális problémáinak irányába terelődött. Ez befolyásolta őt abban, hogy a későbbiek során összehangolta munkáját a Szociális Testvérek tevékenységével, majd a Szlovenszkoí Katolikus Ifjúsági Egyesület társadalomépítő és ifjúságnevelő céljaival.

Esterházy Lujza az 1930-as évek elejétől részt vett a kisebbségi magyar közéletben. Ezen belül a SzKIE lánytagozatának és a Katolikus Főiskolások reformmozgalmának munkájába is bekapcsolódott. A Prohászka-kör leánytagjai pedig köréje tömörültek és vezetőjüknek tekintették. (Esterházy 1991, 9. p.) Az ifjúsági egyesületekbe bekapcsolódva szervezetek, leányszemináriumok és tanulmányi körök számára kétségtelenül nélkülözhetetlen volt jelenléte és támogatása. „Ifjúsági munkája kimutatható több prohászka egyetemista körében, a MAKK klubjaiban, ám ezen kívül részt vett minden olyan összejövetelen, találkozón, előadáson, amely a kisebbségi magyarság jobb jövőjét szolgálta. Ebből kifolyólag tevékenysége nem köthető egyetlen ifjúsági szervezethez, hanem háttérbe húzódva egyszerre irányította és szervezte az egyetemisták érdekvédelmi egyesületeit, önnevelő vallástanulmányi köreit, s befolyásolta ideológiai formálódását, alulról építkező munkáját, társadalomformáló erejét.” (Czékus 2011, 63. p.)

Ezt a tevékenységét igazolják Esterházy Lujza 1932 és 1943 között a kassai Új Élet c. lapban megjelent cikkei is. Ezek a cikkek elsősorban a kisebbségi léthelyzetről, a katolikus akcióról és a leányifjúságot érintő feladatokról értekeznek. Ezzel együtt személyes elkötelezettségét és felelősségérzetét jelzik a magyar kisebbségi közösséget

érintő szociális és nemzeti kérdésekben. 1932-ben a Szociális Testvérek által rendezett első kassai szociális hétről szóló beszámolója alkalmával készült írásában például már jól kivehetőek a fiatal nő személyiségében végbement változások, amelyek egyértelművé teszik, hogy a nemzeti ügyek mellett egyre inkább a szociális kérdések irányában is elkötelezte magát. „Olyan odaadó és kiképzett embertípusra van szükség, amely segíteni tud a vergődőknek, védelmébe veszi a gyengéket és kizsákmányoltakat, Szlovenszón, a történelmi erők ezen sűrűdési területén, a nemzeti és szociális ellentétek ütközőpontján bátorítást tud nyújtani a nyomort szenvedő, küzdő, nyugtalan, torzsalkodó, lassan vetélkedő, problémáikkal birkózó és délibábokat kergető embertársainknak.” (Esterházy 1932, 8–9., 316. p.)

Emellett számos cikkében a kisebbségi élet helyes megéléséről értekezett.²⁴ A nemzeti kisebbségi közösség gondjainak tudatosítása figyelhető meg a Felelősek vagyunk nemzeti kisebbségünkért c. írásában is. Ebben a „szlovenszkói” magyar intelligencia pótolhatatlan feladatára hívja fel a figyelmet a kisebbség fejlődése érdekében. (Esterházy 1933b.) Hogy mennyire fontosnak tartotta az ifjúsági egyesületek szerepét, valamint a Katolikus Akció jelentőségét a szlovenszkói magyarság életében, ezt több más írásával is dokumentálni lehet. A női szerepeket, asszonyi életet érintő cikkei közül pedig érdemes kiemelni a Kisebbségi sorsközösségben c. írását, mely a csehszlovákiai magyar nők jelentőségét emeli a ki a kisebbségi életben: „A női lelkületnek ez a reménykedő bizalma és ez a gyakran zseniális találékonysága életmentő tényező lehet, életmentő hivatást gyakorolhat a kisebbségi sorsba hullott népek talpra állításában is. [...] Erre a női lelkületre sorsdöntő hivatás vár a kisebbségi életben – tekintet nélkül arra, hogy végez-e nőegyesületi munkát, vagy sem.” (Esterházy 1936)

Esterházy Lujza élettörténetén keresztül az arisztokrata családból származó, de egyre inkább polgári értelmiségi szerepeket vállaló fiatal nő belső fejlődése jelenik meg. A kisebbségi politika középpontjába került Esterházy János nővéreként igyekezett távol tartani magát az első vonalas politikai közélettől. Ifjúsági, szociális, mozgalmi szervező munkájával a pártpolitikától eltérő magatartásmintákat közvetített. Ezekben egyre nagyobb szerepe volt a belátásnak, empátiának, a többségi nemzetekkel való szótértésnek, s természetesen a felvidéki magyar közösségépítés nemzeti és keresztény ideáljainak.

5.3. Mayer Judit

Mayer Judit – a pozsonyi értelmiségi családban született kiemelkedő képességű szerkesztő, fordító, író – életében elsőrendű szerepe volt hivatásának, ezt tükrözi a vele készített interjúnk anyaga is.²⁵ Ő már a következő, 1920-as években született, teljes egészében Csehszlovákiában szocializálódott generációba tartozik.

Érdemesnek tartottuk élettörténetével foglalkozni a tanulmányban, hiszen számos eseménye köthető az első Csehszlovák Köztársasághoz. Ezen túlmenően Salkaházi Sárahoz és Esterházy Lujzához hasonlóan fiatal értelmiségiként fontos szereplője volt a csehszlovákiai magyarság kulturális életének. Mayer Judit 1923. július 14-én született Pozsonyban. Édesapja, Mayer Imre, elismert, sikeres középiskolai tanár, édesany-

24 Ezeknek egyike Ellenségszeretet és nemzethűség c. cikke, melyben arra hívja fel a figyelmet, hogy a két fogalom nem áll ellentétben egymással. (Esterházy 1933a.)

25 Itt és a továbbiakban: I. interjú: Mayer Judit. 2013. március 12. Pozsony.

ja, Schrödl Irén pedig tanítónő volt. Mayer Judit életének jóformán egész időszakát a mai Szlovákia fővárosában töltötte, ami több szempontból is meghatározó volt az életében. Az első köztársaság ideje számára az iskolaéveket jelentette. Az interjú során érezhetően szeretettel beszélt a két világháború közötti Pozsonyról. Az első köztársaság viszonyai között csendes és szelíd városként jellemezte, ahol még nem számított, hogy milyen nyelven beszélnek az emberek.²⁶

A korabeli csehszlovák állam kisebbségpolitikai liberalizmusát, mely nagymértékben hozzájárult a városon belüli társadalmi békéhez, több alkalommal kiemelte az interjúban. Erre elsősorban a korabeli parlament gyakorlatát hozta fel példaként, ahol még lehetett a magyar nyelvet használni: „Mert példának okáért sokkal több szabadság volt olyan szempontból, hogy lehetett a gyűléseken magyarul beszélni, amit most meg nem engednek ugye, úgyhogy ilyesmik [...] Az első köztársaságban a prágai parlamentben mindenki úgy beszélt, ahogy akart: németül, magyarul, ruszinul, ez a négy nyelv megvolt ugyebár ott engedve, a szlovák természetesen. S egyszer a parlamentet nem nyitották meg, mert nem volt ruszin tolmács, bizony, ez volt Masaryk köztársasága. Ez tény és való.”

A kor engedékeny kisebbségpolitikájának pozitívumaira a postai gyakorlatot hozta fel példaként. A masaryki köztársaság liberális kisebbségpolitikai modelljének jó gyakorlatai a mai körülményekkel szembeállítva válnak igazán fontossá és egyértelműen pozitív példává, hiszen a kortársak éppen Pozsonyban sokszor szembesültek a csehszlovák politika kétarcúságával, kicsinyes adminisztratív korlátozásaival, a magyar nyelvi jogok fokozatos felszámolásával. Mayer Judit ezért is fogalmazott sarkosan, amikor azt állította, hogy a kor a demokráciája jóval „liberálisabb” volt a mainál.²⁷ Természetesen azt is megemlíttette, hogy az adott korban is voltak igazságtalanságok. A két világháború közti Csehszlovákia liberalizmusát nem idealizálta. A sérelmek azonban szerinte eltörpültek a korszak pozsonyi légkörének általános nemzetiségi toleranciája mellett.²⁸

Az elemi iskolák elvégzése után Mayer Judit a pozsonyi evangélikus gimnáziumban folytatta tanulmányait, ott érettségizett 1941-ben, az önálló Szlovákia területén. Az érettségi vizsga után újságírónak szeretett volna jelentkezni, de szülei és tanárai javaslatára Pesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta tanulmányait.²⁹

26 „Pozsony akkor, 1923-ban még egy nagyon csendes, szelíd kisváros volt, és itt tényleg nem számított, hogy ki beszél magyarul, szlovákul vagy németül, ez egy háromnyelvű város volt, az első republikában meglehetősen jó viszonyokkal.”

27 „[...] szóval az a helyzet, ugyebár, hogy az első köztársaságban bizonyos liberalizmus azért érvényesült. Hát igen, ott határozottabban liberálisabb volt a demokrácia.”

28 Mayer Judit megemlíti a kor igazságtalanságait is, de ezek eltörpülnek annak liberalizmusa mellett: „Hát persze, voltak akkori is kis trükkök ugyebár, hogy a gyerekeket vadászták, hogy menjenek a szlovák iskolába. Hajlandók voltak nekik télikabátot ajándékozni, meg hát ilyen kicsit, ilyen lélekaláztatás azért volt. [...] Hát, mondjuk, hogy azért ott is voltak olyan igazságtalanságok, hogy amikor a harmincas népszámláláskor kiderült, hogy nincsen húsz százalék magyar, akkor a városnak első dolga volt a háromnyelvű utcatáblákat leszedni és kicserélni kétnyelvűre [...]”

29 „Amikor leérettségiztem [...], akkor én azt gondoltam, hogy nem is fogok én továbbtanulni, hanem elmegyek újságírónak. Vannak néha a gyerekeknek ilyen ostoba ötletei. De aztán ugye volt tanárim összefogtak ellenem a szüleimmel, mondták, hogy azt nem. Hanem majd elintézik, hogy mehessek Pestre tanulni [...]”

Bár egyetemi tanulmányait a második világháborút követő események miatt csak később tudta befejezni, végül rátalált hivatására, a szerkesztői munkára. Életének legfontosabb részét ez a tevékenység töltötte be, mely összekapcsolódott a csehszlovákiai magyarság kulturális életének a fellendítésével. Először az állami Tatran Kiadó nemzetiségi „üzemében”, a Magyar Kiadónál vállalt munkát. Majd miután a Magyar Kiadóból megalakult az önálló magyar Madách Kiadó, ebben a szerkesztőségben dolgozott nyugdíjaskoráig. A későbbiekben a fordításirodalomhoz tartozó részlegben alkalmazták, ahol elsősorban a cseh irodalommal foglalkozott. A vele készített interjúban is szinte kizárólag a hivatásáról, munkájáról beszélt. Vonzó fiatal nőként minden bizonnyal sok kortárs fiatalember szeretett volna vele megismerkedni. Legalábbis erre enged következtetni az „újarcú magyarok” generációjához, azon belül is a sarlós csoportba tartozó Kovács Endre, aki előbb íróként és tanárként, később Kossuth-díjas történészként életének kisebbségi korszakát is igen gazdagon dokumentálta. Egyik emlékiratából tudjuk, hogy személyes vonzalmat érzett Mayer Judit iránt, míg ő egyáltalán nem mutatott semmiféle érdeklődést a pályakezdő pozsonyi, majd érsekújvári tanító iránt. Kovács Endre emlékiratából azt is megtudhatjuk, a Pozsony városában tanítói állást betöltő, szegény családból származó fiatal író mennyire vágyakozott arra, hogy a tekintélyes Mayer család befogadja őt. Mindez jól jelzi a pozsonyi magyar társadalom rétegzettségét, a vezető értelmiségi családok magas presztízsét.³⁰

Mayer Judit élete már a teljes egészében véve a Csehszlovákiában szocializálódott értelmiségi nő életútját mutatja be. Az első köztársasághoz kapcsolódó emlékei a korszak liberalizmusára, a későbbi koroknál jóval toleránsabb nemzetiségi viszonyaira világítanak rá. Életében kiemelkedő szerepe volt hivatásának, mely az előző két értelmiségi nőéhez hasonlóan a kisebbségi kultúra felkarolásához kötődik.

30 „Egy nagyon tekintélyes pozsonyi tanár, M. Imre otthonában folyt a társalgás azzal az őszinteséggel, melyet a tanár úr demokratikus meggyőződése eleve biztosított. Jelen volt a ház kisasszonya, Judit is, aki Pesten a bölcsészkaron hallgatott történelmet, s akivel – mint egykori tanára – leveleket váltottam. Néhányszor találkoztunk is Pesten, kávéházban, utcán, s ilyenkor részletesen elmondta, milyen élet folyik az egyetemen, milyen mulatságokon vesz részt az Eötvös Kollégiumban, jellemezte tanárait. Dehogyan gondoltam akkor arra, hogy egy napon én is belépek a történészek társaságába. Engem Judit érdekelt, az ő fiatalsága, szépsége, de nem állíthatnám, hogy az érdeklődés kölcsönös lett volna. Így tehát némi szív-szorongással ültem a jól fűtött családi otthonban. Valami befejezetlenség, valami belső csonkaság érzése kerített hatalmába. Látnom kellett, hogy e harmonikus családi együttes szemében aligha jelentek többet a vidéki tanárnál, aki eljegyezte magát a szegénységgel, a primitív lakásvizonyokkal, aki ahelyett, hogy megpróbálna magasan szárnyalni, beéri egy vidéki, szűk tanári életformával.” *Vihar és napsütés: Kovács Endre kiadatlan emlékirataiból* (Érsekújvár és Vidéke független hírportál) http://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=645:vihar-es-napsuetes-kovacs-endre-kiadatlan-emlekirataibol-els-koezles&catid=56:default&Itemid=73 (2014. 01. 05.)

6. Zsidó–magyar–szlovák identitású nők

A következő részben két zsidó identitású szlovákiai magyar nő életét mutatom be. Egyikük a Galántán élt zsidó, szlovák, magyar identitású Adler Magdaléna. A másik Neumann Hilda, aki ugyancsak a mátyusföldi Negyedről származik. Mindketten az 1920-as években születtek, így teljes egészében Csehszlovákiában szocializálódtak. Ezzel együtt élet- és családtörténeteikben jelen van az első Csehszlovák Köztársaság emléke.

6.1. Adler Magdaléna

Adler Magdaléna élettörténetét a Centropa adatbázisban található visszaemlékezések alapján dolgoztam fel.³¹ Eszerint 1924-ben született Galántán, felvidéki gyökerekkel rendelkező zsidó családban.³² Szülei kereskedéssel foglalkoztak. Az ötéves zsidó felekezeti elemi iskola elvégzése után polgári iskolában tanult tovább szlovák nyelven.³³ Ezzel kapcsolatban Magdaléna a helyi iskolai gyakorlatról is beszélt, melyből kiderült, hogy a fiatal lány miért folytatta polgári tanulmányait szlovák nyelvű iskolában: „A zsidó gyerekek Galántán zsidó iskolába jártak. Itt volt a templom előtt, ott, ahol a műemlék látható [a holokauszt-emlékmű]. Öt osztályt nyitottak. Onnan a polgáriba lehetett átmenni, ahol már vegyesen voltunk, zsidók és nem zsidók. Legtöbbször a szlovák falukból, Nyebojszáról, Hódiról és Diószegről jártak be ide, már akik a szlovákba akartak járni. Galántán szlovák iskola és magyar tannyelvű iskola is létezett. Nekünk nem volt kétnyelvű iskolánk. Ha magyar iskolába adtak, akkor az katolikus iskola volt. A polgári nem volt kötelező.” Magdaléna a későbbiekben arra is kitért, hogy a szlovák nyelvű polgári iskolát főként a zsidó lányok látogatták, mivel itt fizetniük is kellett.³⁴

A polgári tanulmányok elvégzése után szakmát tanult. Kalap- és sapkakészítéssel foglalkozott, amit egy galántai zsidó néni mellett sajátított el. Mesterségét azonban a háború eseményei után nem tudta tovább folytatni, hisz a kommunista érában a fejedőket már gyárakban készítették. „Felnőtt fejjel kalap- és sapkakészítést tanultam, úgynevezett »modisztkának« készültem egy idős zsidó néni mellett Galántán. A néni Schultz Jitkának hívták, Schultz néninek, vagy főnöknőnek szólítottuk. Nagyon szépen dolgozott. Saját üzlete volt, esküvőkre készített fejdíszeket, fátylakat, nagyon sokan rendeltek tőle, kalapot, sapkát. Amikor visszatértem a lágerből, már nem folytattam a mesterségemet, mert az ilyen cikkeket gyárilag állították elő.”

31 Zsidó élettörténetek a huszadik században: <http://www.centropa.hu/>

32 Itt és a továbbiakban: Adler Magdaléna élettörténete a Zsidó élettörténetek a huszadik században nevű oldalon, Centropa adatbázis. <http://www.centropa.hu/index.php?nID=30&x=PXVuZGVmaW5lZDsgc2VhcmNoVHlwZT1CaW9EZXRhaWw7IHNIYXJjaFZhbnVHPTU7IHNIYXJjaFNraXA9MA==> (2014. 01. 05.)

33 „Öt évig jártam zsidó iskolába, ide, Galántára. Az iskola a templom mellett állott. Buxbaum rabbi legfiatalabb lánya, Miriam volt a barátnőm. A polgáriban szlovák nyelven tanultunk.”

34 „Galántáról kevesen jártunk, a legtöbb osztálytársam falusi volt. Nyebojszából, Hodyból, Gányról jártak ezek a szlovák lányok. Leginkább zsidó lányok jártak szlovák polgáriba, mert itt fizetni kellett. A könyveket és az irkákat is meg kellett venni.”

A család a csehszlovákiai zsidókra jellemző módon többes identitású volt. Magdaléna is három nyelven beszélt. Anyanyelveként a magyart és a németet jelölte meg, ám a szlovák nyelvet is használta. Az első Csehszlovák Köztársaság időszakára vonatkozólag pozitív emlékei voltak. Különösen fontos dolognak számított életében, hogy ebben az időben nem érték őt antiszemita támadások, inzultusok. A korabeli nemzetiségi tolerancia és állampolgársági lojalitás gyakorlatát az is mutatja, hogy az asszonynak zsidó és nem zsidó barátai egyaránt voltak, elmondása szerint ez egyikük számára sem nem volt lényeges.³⁵

A holokauszt előtti időkből annak ellenére, hogy munkatársai tudták róla, hogy zsidó, ez soha nem okozott problémát számára. Ezeket a boldog „békeéveket” a polgári iskola időszaka, valamint Magdaléna inaskodásának ideje jelentette. Kiemelte, hogy a vallási hovatartozás egyáltalán nem jelentett akadályt az egymással való kapcsolatteremtésben: „A polgáriban nem tapasztaltam antiszemita megnyilvánulásokat. [...] A közelben állt a katolikus kápolna, ahol a park van. A kápolnát a kommunisták alatt lerombolták. Oda beültünk mi, galántaiak, és megvártuk a többieket, akik gyalog jöttek Nyebojszáról, Hodyról, Gányról. Mindig megvártuk őket. Még a mai napig is, akik még életben vannak, fölkeresnek. Bejönnek ide. Igaz, már régen találkoztam velük. Nem volt akkor antiszemitizmus, legalábbis nem éreztük. [...] Ahogy inaslány lettem, a barát-nőim, akikkel szombatonként összejöttünk, ők zsidó lányok voltak, az utcabeliek pedig katolikusok voltak. Bejöttek hozzánk az udvarba, vagy kint az utcán játszottunk. Az uzsonnámat is megosztottam velük, mert majdnem mindegyikük szegény családból származott. Tudták ők mind, hogy zsidó vagyok, de nem volt emiatt soha semmi probléma. [...]”

Adler Magdaléna azok közé a dél-szlovákiai zsidók közé tartozott, akik körében a többes identitásformák kialakításának, a szituatív és választható identitásformák lehetőségének komoly jelentősége volt. Emlékeiben az első Csehszlovák Köztársaságban töltött gyermek- és iskolaévek békés időszaka különösen a Holokauszt borzalmait hozó „magyar időkkel” ellenpontozva válik valódi aranykorrá.

6.2. Neumann Hilda

Neumann Hilda élettörténetét szintén a Centropa adatbázisban található visszaemlékezések által dolgoztuk fel.³⁶ Eszerint 1921-ben született a csehszlovákiai Negyed nevű községben, mely ma a Vágsellyei járáshoz tartozik és a Mátyusföld része.³⁷ A zsidó identitású lány szülei kereskedelemmel foglalkoztak.

35 „Gyerekkoromban egyáltalán nem találkoztunk antiszemitizmussal. Mi, gyerekek, jóban voltunk mindenkivel. Mifelénk nagyon sok szegény ember lakott. Megvoltunk mindegyikkel, kisegítették egymást. Azt hiszem, hogy a zsidóság mindig segítette az embereket.”

36 Zsidó élettörténetek a huszadik században: <http://www.centropa.hu/>

37 1921. szeptember 16-án születtem Negyeden. A zsidó nevem Sarah. Az első [vér szerinti] apai nagyanyámat hívták így. A szomszédasszony, Léni néni mindig azt mesélte, hogy »Anyád itt főzte szeptemberben a paradicsomot, de már én raktam üvegbe.«” Itt és a továbbiakban: Neumann Hilda élettörténete a Zsidó élettörténetek a huszadik században nevű oldalon, Centropa adatbázis. <http://www.centropa.org/hu/biography/hilda-neumannova> (2014. 01. 10.)

Az első Csehszlovák Köztársaság időszaka az ő számára is a boldog gyermekkort és iskolaéveket jelentette. A vele készített interjúban ez a korszak emlékezetében összekapcsolódik a zsidó identitás vállalásának szabadságával és a köztársaság iránti lojalitással, ami az iskolaválasztásban is megnyilvánult: „Nekem nagyon szép gyerekkorom volt. Tulajdonképpen két otthonom volt, mert az anyai nagymamámnál is éltem, aki megözvegyült. Apám ott hagyott mellette, hogy ne legyen egyedül a nagymama. Az iskola is közel volt onnan. Nagyanyám főztjét is jobban szerettem. Gyakran énekelt szlovákul nekem. Hosszú haját este befontam, és vele aludtam. Megtanultam szlovákul is, mert apám azt tartotta: »Csehszlovákiában élünk, legalább egy lányom tudjon jól szlovákul, ha valami hivatalosat kell intézni.«”

Neumann Hilda ugyanakkor a negyedi zsidók iskolai gyakorlatáról is hosszasan beszélt. Kiemelte, hogy a vallási hovatartozásnak nem volt meghatározó szerepe az iskolaválasztás kapcsán a helyi zsidók körében. Ő maga sem járt be a galántai zsidó alapiskolába, hanem a negyedi katolikus elemi iskolát látogatta. „A második világháború előtt Galántán zsidó alapiskola is volt, ugyanis sok zsidó élt ott. [...] A negyedi zsidó gyerekek azonban többnyire a negyedi református elemi iskolát látogatták, mert a szüleik jól kijöttek a református pappal, és a negyedi református iskola közelebb is volt, mint a galántai zsidó alapiskola. Valószínűleg én voltam az első zsidó lány, aki a katolikus elemi iskolába járt. A katolikus pap ugyanis jó barátja volt az apámnak.”

Az elemi iskola elvégzése után Vágsellyére ment szlovák nyelvű polgári iskolába. A polgári iskolában zsidókkal és nem zsidókkal egyaránt barátkozott: „A negyedik osztály után Sellyére mentem a szlovák polgári iskolába, mert Negyeden nem volt szlovák iskola. Apám fontosnak tartotta, hogy legalább egy lánya beszéljen jól szlovákul, hiszen a csehszlovák államban éltünk. [...] Vonattal jártam minden nap Sellyére. Ez négyéves iskola volt, olyan, mint a gimnázium, csak a negyedik osztályban már ekonómiát tanultunk, gépelni meg levelet írni. Aki ezt befejezte, irodában dolgozhatott. Több sellyei zsidó látogatta ezt az iskolát. [...] Nekem nem számított a vallás, mindegyik sellyei osztálytársammal barátkoztam.”

Miután elvégezte a polgári iskolát, ipariskolába járt, ahol divattervezőnek tanult. Az interjúban azt is kiemelte: édesapjának nagyon fontos volt, hogy mindegyik gyermeke szakmát tanuljon. „Másfél évig az érsekújvári Flenger női ipariskolát látogattam. Mindenképpen divattervező szerettem volna lenni. Apám elkísért a felvételre. Nehéz volt bejutni erre az iskolára, mert csak az igazán tehetséges lányokat vették fel ide. Apám nagyon büszke volt rám, mert én lettem a második legjobb a felvételi vizsgán. Azt remélte, hogy egyszer akár festőművész is lehet belőlem. Mindegyik gyermekének be akarta biztosítani, hogy rendes szakmát tanuljon.” A későbbiekben mégsem helyezkedett el a szakmában. A háború kitörése után, mivel egyre több ápolóra volt szükség az országban, Hilda ápolónőként tanult tovább Budapesten egy ápolónői tanfolyamon. Ebben az elhatározásában szintén édesapja befolyásolta.³⁸

38 „Aztán kitört a háború, lebombázták egész Érsekújvárat. Kinek kellett már a divat? Ápolónőkre volt szükség. Apám úgy döntött, hogy valami praktikus foglalkozást kell tanulnom, aminek a háború alatt hasznát veszik az emberek.” [...] „1939-ben Pestre mentem ápolónő-tanfolyamra [...] Nagyon sok híres zsidó orvos tanított minket, például. [...] Egy gyönyörű diákotthonban laktunk, a Hősök terén Pesten. Rajtam kívül csak egy felvidéki lány lakott itt, Nagy Kati Komáromból. A többi lány többnyire Szarvasból, Erdélyből származott. A háború miatt négy év helyett három év alatt fejeztem be a tanulmányaimat. [...] Pesten sokat tanultam.”

Életét a Budapesten töltött évek több szempontból is meghatározták. Diákévei alatt ismerkedett meg férjével is, aki irodai alkalmazott volt a kórházban. Rövid időn belül ment férjhez, ebben azonban a háborús körülmények voltak döntőek. „Egy év múlva összeházasodtunk. Igazából nem gondoltam én még a férjhez menésre, inkább dolgozni akartam. Csak azért házasodtunk össze, mert mindenkinek be kellett vonulnia. Gergely, a férjem unokabátyja, aki gazdasági igazgató volt a kórházban, szintén azt mondta, hogy jobb lesz, ha összeházasodunk. Fél évig fogom kapni a fizetését, lehet, hogy a fronton is könnyebb lesz majd neki, ha megnősül. A lakodalmat Pesten tartottuk, megérkeztek a szüleim és a húgaim is.”

Neumann Hilda élete jól mutatja a szülői befolyás és a családi tradíciók jelentőségét a továbbtanulás és a női szerepek megválasztásában, gyakorlásában. Esetében Adler Magdalénához hasonlóan szintén jól látszik, hogy a dél-szlovákiai zsidóság a két világháború között többségében a zsidó nemzeti identitást választotta. Ezzel együtt megőrizte magyar anyanyelvét, a magyar kultúra, irodalom iránti érdeklődését, s ezzel a kisebbségi többes identitásformák korai kialakulásában a tragikus sorsú első csehszlovákiai magyar–zsidó generációnak fontos szerepe volt.

7. Parasztasszonyok emlékezete az első Csehszlovák Köztársaságról

7.1. Csukás Eszter

A tanulmány ebben a részében parasztasszonyok történeteivel foglalkozik. A munka az első Csehszlovák Köztársaságban megélt emlékeikre fókuszál, a tanulmányaikhoz kapcsolódó, valamint családi állapotuk megválasztásának körülményeire. Ezt a velük készült életútinterjúk által szeretnénk bemutatni.

Csukás Eszterrel két alkalommal is készítettünk életútinterjút. Ő is az 1920-as években született, Csehszlovákiában szocializálódott generációhoz tartozott. 1921-ben született a Komáromi járáshoz tartozó Nemesócsán. Mivel azonban a szemléletváltás és az első nemzedék újszerű gondolkodásmódja már nála is megjelenik, érdemesnek tartottuk kiemelni életének első részét, melyet az első Csehszlovák Köztársaságban töltött.

Annak ellenére, hogy az első köztársaság évei ellentmondásokkal teljes időszakot jelentett a csehszlovákiai magyarság nagy részének, Csukás Eszter számára elsősorban a boldog gyermekéveket jelentette ez az időszak, melynek jellemzéséhez elsősorban a hétköznapi élet praktikus szempontjai szerint közelített.

Az asszony nagy tisztelettel beszélt szüleiről, akik paraszti származásúak voltak. Ehhez kapcsolódóan beszélt a két világháború közötti paraszti életformáról, mely véleménye szerint nagyban különbözik jelenlegi életétől: „Főzve volt az a főtt, arra hazagyúttunk, aztat elvetet, vettette, egyik darabba kukorica vót, a másik darabba kenyér, a buza. Így megvót a lisztünk, a disznót megőtük, megvót. Nem volt olyan, hogy bótba futunk, mer e kő, meg a kő. Vót ottan egy kis ez az, vettünk. Lisztet nem köllött vennyi, zsírt nem köllött vennyi. Húst főfüstütük, hús is vót. A sonkábú rántottunk ki. Tejbe meg vót áztatva. Ki lehetett rántonyi. Nem jártunk mink a faluba bótba. Fenéket! Megfotunk egy pár csibét, kijártak a erdőbe ide a elénk-e, a tyúkok, csibék,

kácsákat neveltünk itt a erdőbe, mindenünk megvót. Udvar nem vót virágos udvar. Mámo a udvarok virágbú vannak. Nem lehet állatot tartanyi.”³⁹

Erről az időszakról szólva ugyancsak kiemelte, hogy számára elegendő volt, hogy az elemi iskolában saját nyelvén tanulhatott, és hogy semmiféle konfliktusa nem volt a szlovákokkal. A szlovákok jelenléte egyébként is fontos szempontnak számított számára.⁴⁰ „Meg, én megvotam, mert ez a falu magyar volt [...] A szlovákok mikor gyűttek ide be. A hegyekbű, nem volt itt egy szlovák se, mikor én gyerek voltam [...] Má akkor mikor én má nagyleány voltam, akkor gyűttek be a szlovákok [...] Mind onnand a hegyekbű, [...] Ájj, aztán történt az a változás [...]”

Erre az időszakra tehető az is, hogy a tanulmányait végezte. Nyolc elemiit járt ki. A faluban működött szlovák és magyar iskola is, ő a magyar iskolát látogatta.⁴¹ Szeretett volna szakmát is tanulni, de erre nem volt lehetősége. Szülei inkább arra ösztönözték, hogy mielőbb házasodjon meg. Ebben édesapja betegsége is közrejátszott, hisz szükség volt a fiatal, erős férfira a családban. A parasztcsalád megélhetéséhez a korban ugyanis elengedhetetlen volt egy jó munkabírási férfi.⁴²

Csukás Eszter a későbbiek során megbánta, hogy olyan fiatal lányként ment férjhez. Ez abban is megakadályozta, hogy szakmát tanuljon. Fiatalkori vágyai közé tartozott, hogy fodrász legyen, ám másként alakult az élete. A kor és a társadalmi körülmények, valamint a család elvárásai megkívánták, hogy mielőbb férjhez menjen: „[...] aztán én szerettem vóna fodrász lenni [...] aztán meg azt mondta a mama [...] á leányom, egy leányom vagy te, nos minden nap mennyé, maradjál itthon velem. Itthon maradtam, aztán kétévire meg fírhő mentem. Fiatal valagamat fírhő adtam. De nagy marha mind, aki ilyen fiatalon fírhő megy. Mind az, elmegy az esze az embernek. Azt igen, igen böcsülöm, aki kitart addig, hogy legalább harminc évig.” Szülei akarata nagymértékben befolyásolta őt abban, hogy a későbbiekben a faluhoz kötve élje le az életét. „És itt is, innend is, talán innend is halok meg. Nem voltam sehun, mer a anyámnak egy leánya vótam, aztán együtt vótunk. Negyvenhatba ídesapám meghalt, két özvegy. A uram a háborúba meghalt, itt maradt a két kicsiny, aztán hárman vótunk.” Ebben az a szülői minta is befolyással lehetett, melyben a nő a háztartásban dolgozott.⁴³ Mindenesetre Csukás Eszter szerint a családi szerepre a lányoknak is ugyanúgy be kell érniük, mint a férfiaknak.

39 Itt és a továbbiakban: II–III. interjú: Csukás Eszter. 2010. április 19., 2013. február 18. Nemesócsa. Vö.: „A parasztéletmód sorsfolytonosság, a természethez hasonló állandó megújulás, mely nem ismeri a megállást, mint ahogy a fű, a fa, a gabona sem ismeri a növekedésben a megtorpanást.” (Duba 1978, 420. p.)

40 Ehhez természetesen hozzátartozik az is, hogy ahogy azt az interjúalany elmondta, szülőfalujában jóformán egyáltalán nem éltek szlovákok ebben az időben.

41 „Én, nyolc elemi jártam [...] Nyolc, elemi, aze milyen nyelven volt [...] Magyar, meg szlovák is volt, szlovákokot is tanítottak, volt a szlovák, volt a magyar.”

42 „[...] persze, ócsai volt az is. Összeismerkedtünk, fiatal hülye voltam, egy leány volt, apám beteges volt. Mondom, jó lesz egy szíp, erős ember, közénk kerül, izétem rajta, hogyhát hozzámegek.”

43 „A ídesanyám sehun [sem dolgozott], az a háztartásbo. Ezelőtt nem mentek a asszonyok dógozni.”

Emlékeit az első köztársaságról elsősorban életének praktikus szempontjai és tapasztalati határozták meg. Élete az elemi iskola, a háztartás, a ház körüli munka és a házasság keretei közt telt, ahol a női szerepek a konzervatív értékrend szerint alakultak. Mai felfogásában már jelen van a „modern” női lélek és gondolkodás.

7.2. Sztranyák Ferencné

Sztranyák Ferencné ugyancsak paraszttasszonyként élte életét, amelyet az Emlékpontok adatbázisban található életútinterjú alapján dolgoztunk fel.⁴⁴ 1923-ban született a (cseh)szlovákiai Nyitránagykéren, mely ma az Érsekújvári járáshoz tartozik. Szülei mezőgazdasági munkával foglalkoztak. Édesanyja fiatalon meghalt. A nővérel együtt otthon maradtak a háztartásban, hogy segítsenek a családnak az otthoni teendőkben: „Hát, a szüleimről annyit, hogy munkásemberek voltak, mezőgazdasági dolgozók, volt 14 hold földje kb. igen az édesapámnak. Édesanyám elég fiatalon meghalt, negyvennégy éves volt, én tizenegy éves voltam, és akkor heten voltunk testvérek. Az öcsém, mikor édesanyám meghalt, hét éves volt [...] négy éves volt. [...] és akkor, akkor volt 4 éves, mikor édesanyánk meghalt. Én a nővéremmel maradtam háztartásban, mert a legidősebb nővérem férjnél volt [...] két idősebb bátyám, katonák voltak [...]”⁴⁵

Életére nagy hatással volt édesanyja halála, egyre inkább lefoglalta őt az otthoni munka. Emiatt az elemi iskola elvégzése után nem tanult tovább. Ezt természetesnek vette: „Továbbtanulásra [...] hát nem nagyon, őszintén megvallva a helyzet se nem kívánta úgy, mint, mint mostanában. Ugyi, majdnem már érettségi mindenhol kell, ottan nem, aki olyan nagyon akart tanulni, elmehetett [...]”

Édesapja őt is inkább olyan irányban motiválta, hogy a háztartásban segítkezzen otthon.⁴⁶ Hozzátette azt is, hogy a család gazdasági helyzete sem engedte, hogy tanuljon, hisz sokan voltak testvérek. Így a kor szokásai szerint neki kellett vezetnie a háztartást: „[...] mi heten voltunk testvérek. Nem, én nagyon akartam varrónőnek elmenni, de édesapám nem akart új varrógépet venni, és az meg már nagyon rossz volt, ami volt, nem lehetett már azon. [...] Szóval akkor maradtam odahaza, és akkor, mikor hát meghalt az anyukánk, mi maradtunk a háztartásba a fiatalabb nővéremmel, mert az idősebb már férjnél volt a szomszíd községbe. Mikor oda jutottunk, a háború után én hamarabb férjhez mentem, mint a nővérem.”

A későbbiekben férjhez ment, amit egy nő életében természetesnek tartott. Az első köztársaság időszakára visszaemlékezve kifejtette, hogy szerinte jól éltek az emberek az országban. A magyarokat nem diszkriminálták, a szlovákokkal nem alakult ki különlegesebb konfliktusa: „Hát, szóval nem mondhatok semmi olyan rosszat, a Masaryk idejibe semmi nem volt. Tanultunk, egy héten három óra volt szlovák óra. Annyit tanultunk, hogy ilyen könnyebb szavakat csak, mondjuk rá asztal-sztól, ilyen rövidebb szavakat tanultunk, de perfekt nem tudtunk megtanulni [...]. Masaryk alatt jó idő volt, nem

44 Emlékpontok vizuális archívum: <http://www.emlekpontok.hu/>

45 Itt és a továbbiakban: Sztranyák Ferencné élettörténete az Emlékpontok nevű oldalon. <http://www.emlekpontok.hu/hu/vetito/masaryk-idejeben-jo-volt-interju-sztranyak-ferencnel> (2014. 01. 03.)

46 Vö.: „A családanyák helyzetén sokat javított az, ha a házimunka végzésébe bekapcsolódott az idősebb lány vagy a nagyanya.” (Pukánszky 2006, 151. p.)

vagy jó ízű volt, nem volt rossz világ ránk, tényleg nem mondhatok semmi rosszat rá, hogy üldözés lett volna. Nagyon szerették, az egyik bátyám Prágában volt katona, a másik Litomericbe, és nagyon szerették a magyarokat, a katonákat is szerették és akkor [...]”

Sztranyák Ferencné története is azt jelzi, hogy a falusi parasztcsaládokban az elemi iskola, a háztartás, a ház körüli munka és a házasság keretei közt alakuló női szerepeket a konzervatív értékrend határozta meg. Bár minden faluban, városban egyre többen akadtak olyan fiatal lányok, akik vagy a továbbtanulással vagy a házasság elutasításával „normatörőknek”, „normaszegőknek” bizonyultak, a szlovákiai magyar közösségen belül a 20. század első felében a kispolgári, paraszti női szerepek elsődlegesen a családon belüli alárendeltség keretei közt érvényesültek.

8. Összegzés

Tanulmányunkban biográfiai források elemzésével, értelmezésével a két világháború közötti első csehszlovákiai magyar kisebbségi nemzedéken belül a női szerepekkel, asszonyorsokkal foglalkoztam.

Az értelmiségi pályát befutó arisztokrata és polgári nők életét vizsgálva azt láthatuk, hogy mind a három kiválasztott személy életében meghatározóan fontos szerepet játszott hivatásuk, közösségszervező tevékenységük. A családi kereteket és szerepeket felülírva a kisebbségi magyar közösség, annak politikai sorsa, művelődése, szociális helyzete miatt saját személyes felelősséget éreztek. Ezt a korabeli kisebbségi értelmiségre jellemző közösségi szerepvállalást, az erdélyiek által népszolgálatnak mondott magatartást jeleníti meg az életük. A nők sorsát erősen meghatározta a kisebbségi helyzet, melyben szocializálódtak. Az általam vizsgált három értelmiségi emancipált nőnek számított saját korukban. Emellett fontos közéleti szerepet tölthettek be a kisebbségi társadalomban. Identitásukban jelen volt a kettősség, melyet egyrészt az államjogi változásokkal bekövetkezett társadalmi, szociális, nyelvi, politikai változások, illetve a kisebbségi léthelyzet kihívásai okoztak. Részben egy letűnt, a trianoni békeszerződéssel megszűnt korszak gyermekei voltak, akikben még elevenen élt a régi Magyarország emléke. Identitásukat azonban mindinkább meghatározta az első Csehszlovák Köztársaság és a kisebbségi magyar közösséghez való tartozás tudata. Életútjaik azt is jelzik, hogy a családi háttér milyen nagy mértékben meghatározta személyes sorsukat.

A két világháború közötti csehszlovákiai magyarság életében ambivalens szerepet játszó zsidóság kérdését, a zsidók és magyarok viszonyát a bemutatott két élettörténeten keresztül próbáltam értelmezni. A dualizmus kori úgynevezett asszimilációs szerződés – azaz a magyarországi zsidóság modernizációjának és asszimilációjának összekapcsolódását normaként kezelő társadalmi elvárás – következtében a felvidéki zsidóság döntő része 1914 előtt nyelvében, kultúrájában elmagyarosodott. A két világháború közötti Csehszlovákiában számukra felkínált zsidó nemzeti identitás opciója törést jelentett ezen az asszimilációs fejlődésvonalon. Ez a törés megjelent az általam vizsgált két mátyusföldi nő életében is.

Az első köztársaság viszonyait elemezve az adott életutak a toleráns közösségi élet és az állampolgári lojalitás megvalósulását mutatják a korban. A hagyományos női szerepek

fennmaradásában a szülői motiváció igen komoly jelentőséggel bírt: döntő részben ez határozta meg iskola-, pár- és pályaválasztásukat. Ugyanígy a nemzeti identifikációs döntéshelyzetekben követett mintákat is legtöbbször a családi környezet kínálta.

A szlovenszkói magyar parasztasszonyok emlékeit vizsgálva megállapítható, hogy a masaryki köztársasághoz fűződő viszonyukat elsősorban pragmatikus és praktikus szempontok alapján határozták meg. Az első „republika” időszaka számukra is a konfliktusoktól mentes békeidőt jelöli. Életükben azonban központi szerepet játszott a gazdasági szükséghelyzet, mely a továbbtanulásban is befolyásolta, korlátozta őket. A családi tradíciók, a szülői befolyás és a társadalmi elvárásoknak való megfelelés a házasság felé terelte őket, hogy mielőbb betölthessék a „családanya” szerepkörét, ezzel is könnyítve a család gazdasági gondjain.⁴⁷

A parasztcsaládokban a nő elsődleges feladata a háztartási teendők ellátása volt. Nagy ritkaságnak számított, hogy egy nő továbbtanult és munkát vállalt. Ezt jelezték a parasztasszonyokkal készült interjúk is, melyek rámutatnak, hogy a továbbtanulás számukra nem volt magától értetődő és természetes. Bár szívük mélyén szerettek volna szakmát tanulni, s arra is volt példa, hogy a korai házasságot visszatekintve már nem tartják jó ötletnek, a korabeli társadalmi normák szerint igyekeztek megfelelni a parasztcsaládok nőideáljának.

Munkánkban szerettünk volna rámutatni arra, hogy bár az első Csehszlovák Köztársaságban kialakult az „újarcú” magyarok generációja, ez az újarcúság nem érintett minden csoportot egyformán. Az első kisebbségi értelmiségi nemzedék tudatosította a kényszer- és sorsközösségként meghatározott szlovenszkói magyar világ társadalmi különbségeinek súlyát. Az ifjúsági és azokon belül a nőmozgalmak rendre fontos feladatuknak tekintették a nehéz helyzetben élő magyar munkás- és parasztfiatalok támogatását, felemelését. Ezzel együtt azt is sikerült talán bizonyítani, hogy – miként azt Szvatkó is megfogalmazta –, az államjogi változások, a kisebbségi helyzet egzisztenciálisan elsősorban a magyar középosztályt érintették. A magyar középrétegek elvesztették a magyar állam támogató segítségét. A női szerepek és asszonysorsok módszeres vizsgálata ennek a társadalomtörténeti háttérnek a jobb megértését is lehetővé teszi. (Szvatkó 1994, 119. p.)

Irodalom

- Bakó Boglárka–Tóth Eszter Zsófia 2008. *Határtalan nők*. Kizártak és befogadottak a női társadalomban. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- Bolemant Lilla 2002. A csehszlovákiai magyar nőirók és a kisebbségi irodalom. *Társadalmi Nemek Tudománya*, 2. évf. 2. sz. http://ntefjournal.hu/vol2/iss2/02_bolemant.pdf
- Bolemant Lilla 2011. Nemi és nemzeti sztereotípiák összefonódása Szenes Piroska Csillag a homlokán című regényében. In *Kapcsolatok, képek. Imagológiai tanulmányok. Konferenciakötet*. Csíkszereda, Sapientia Egyetem.

47 Vö.: „A francia munkáscsaládokban, ott, ahol az asszony is dolgozott, a férj gyakran kivette a részét a háztartási munkából. A családi szereposztásnak ez az átalakulása azonban egyáltalán nem érintette a falusi parasztcsaládokat.” (Pukánszky 2006, 151. p.)

- Bolemant Lilla 2012a. Tisztességes lánynak egy ágy kiadó. *Irodalmi Szemle*, június. <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-junius/1322-bolemant-lilla-tisztessages-lanynak-egy-agy-kiado>
- Bolemant Lilla 2012b. Női mese. Szenes Piroska: Csillag a homlokán. I–II. *Irodalmi Szemle*, augusztus–szeptember. <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-augusztus/1396-bolemant-lilla-ni-mese-i>; <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-szeptember/1451-bolemant-lilla-ni-mese-ii-tanulmany-szenes-piroskarol>
- Csanda Sándor 1971. *Harmadik nemzedék. Kritikák, tanulmányok*. Bratislava, Madách Könyvkiadó.
- Csanda Sándor 1982. *Első nemzedék*. Bratislava, Madách Könyvkiadó.
- Czékus Anita 2011. *Esterházy Lujza közéleti tevékenysége*. Diplomadolgozat. Komárom, Selye János Egyetem, Történelem Tanszék.
- Duba Gyula 1978. *Szabadesés. Vajúdó parasztvilág*. Pozsony, Madách Könyvkiadó.
- Esterházy Lujza 1932. Az első katolikus leányifjúsági hétről. *Új Élet*, 8–9. 316–318. p.
- Esterházy Lujza 1933a. Ellenségszeretet és nemzethűség. *Új Élet*, 6. 289–293. p.
- Esterházy Lujza 1933b. Felelősek vagyunk nemzeti kisebbségünkért! *Új Élet*, 6. 379–383. p.
- Esterházy Lujza 1936. Nő a kisebbségi sorsközösségben. *Új Élet*, 4. 205–215. p.
- Esterházy Lujza 1991. *Szívek az ár ellen*. Budapest, Püski Kiadó.
- Fónod Zoltán 1982. *Körvonalak*. Bratislava, Madách Könyvkiadó.
- Gayer Veronika 2013. From the hotel Shalkház to the Baťa shoe store. In Gayer, Veronika–Očenášová, Slávka–Zahorán, Csaba (eds.): *Remembering the City. A Guide through the past of Košice*. Budapest–Košice, Terra Cognita Foundation–Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 113–125. p.
- Gyáni Gábor 1987. Női munka és család Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 88. évf. 3. sz.
- Gyáni Gábor 1997. A cselédkép változatai a századforduló diskurzusában. In Nagy Beáta–S. Sárdi Margit (szerk.): *Szerep és alkotás: női szerepek a társadalomban és az alkotó művészetben*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Gyáni Gábor 2000. *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Gyáni Gábor 2009. *Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/tarsadalmi_nemek_a_munkaeropiacon_a_polgari_magyarorszagon/
- Gyurgyík László 1998. A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.* Budapest, Ister.
- Horváth Sándor 2011. *Muszáj interjúzni? Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/1107/horvath.pdf>
- Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos 2007. *Emberek, életpályák, élettörténetek*. Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kriza János Néprajzi Társaság.
- Katus László 2010. *A modern Magyarország születése*. Pécs, Kronosz Kiadó–Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület. (3., átdolgozott kiadás)
- Krammer Jenő 1935. *A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága*. Budapest, Merkantil /Nagy László Könyvtár, 4./
- Kovács Éva (szerk.) 2008. *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. h. n., Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. (2., jav. kiadás)
- Kövér György–Gyáni Gábor 2001. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris. (2. kiadás)

- Lyka Károly (főszerk.) 1938. *Új Idők Lexikona*, 9–10. kötet. Budapest, Singer és Wolfner.
- Mayer Judit 2006. Esterházy Lujza emlékezete. In Pozsonyi Casino Évkönyve. Pozsony.
- Mona Ilona–Szeghalmi Elemér 1989. *Vértanú kortársunk: Salkaházi Sára élete és munkássága*, Budapest, Ecclesia.
- Nánay Béla 1998. A kisebbségi magyar lélek. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m980308.htm>
- Niedermüller Péter 1988. Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia*, XC. évf. 3–4. sz. 376–389. p.
- Noszlopi László 1935. A házasság válsága és a mai ifjúság szexuális forradalma. *Új Élet*, 4. évf. 12. sz. 618–631. p.
- Pető Andrea 2001. A nőtörténetírás története. *Rubicon.*, 6.
- Popély Gyula 1991. Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945. Budapest, 23–32. p. <http://foruminst.sk/tevekenysegi-korok/konyvek-ekonyvek-folyoirat-kiadasa/popely-gyula-nepfogyatkozasa-csehszlovakiai-magyar-sag-a-nepszamlalások-tukreben-1918-1945/>
- Pukánszky Béla 2006. *A nőnevelés évezredei*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Rády Elemér 1932. Főiskolás lányok. *Katholikus Nő*, 7. 107–109. p.
- Sinkó Ferenc 1991. Egy nagyasszonyról. In Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen*. Budapest, Püski Kiadó.
- Schalkház Sára 1932a. A katolikus leányifjúsági mozgalomért. *Új Élet*, 6–7. 234–235. p.
- Schalkház Sára 1932b. Új munkaév kezdetén. *Katholikus Nő*, 7. 114–116. p.
- Schalkház Sára 1932c. Az Egyesületi élet etikája és technikája (II.) Vezetőség és tagok. *Katholikus Nő*, 9–10. 145–147. p.
- Schéda Mária 2006. *Boldog vagy, Sára? Salkaházi Sára útja a vértanúsáig*. Budapest, Új Ember.
- Szalatnay Rezső 1929. Új arcú magyarok. *Korunk*, december. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1929&honap=12&cikk=5047>
- Szarka László 1998. A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.* Budapest, Ister, 9–25. p.
- Szarka László 2007. Modernizáció és magyarosítás, *Korunk*, december. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2007&honap=12&cikk=8746>
- Szvatkó Pál 1994. *A változás élménye*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Tóth Eszter Zsófia 2010. *Kádár leányai. Nők a szocialista időkben*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- Turczel Lajos 1983. *Két kor mezsgyéjén*. Pozsony, Madách Könyvkiadó. (2. kiadás)
- Vihar és napsütés: Kovács Endre kiadatlan emlékirataiból*. Érsekújvár és Vidéke független hírportál http://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=645:vi-har-es-napsuetes-kovacs-endre-kiadatlan-emlekirataibol-els-koezles&catid=56:default&Itemid=73
- Zakariás Erzsébet 2003. *Asszonyélet Erdővidéken*. Marosvásárhely, Kriza Könyvkiadó.

Interjúk

- I. interjú: Mayer Judit. 2013. március 12. Pozsony.
- II–III. interjú: Csukás Eszter. 2010. április 19., 2013. február 18. Nemesócsa.
- Adler Magdaléna élettörténete a Zsidó élettörténetek a huszadik században nevű oldalon. Centropa adatbázis. <http://www.centropa.hu/index.php?nid=30&x=PXVuZGVma>

W5lZDsgc2VhcmNoVHlwZT1CaW9EZXRhaWw7IHNIYXJjaFZhbnVhPTU7IHNIYXJjaFNra
XA9MA==

Neumann Hilda élettörténete a Zsidó élettörténetek a huszadik században nevű oldalon. Centro-
pa adatbázis. <http://www.centropa.org/hu/biography/hilda-neumannova>

Sztranyák Ferencné élettörténete az Emlékpontok nevű oldalról. <http://www.emlekpontok.hu/hu/vetito/masaryk-idejeben-jo-volt-interju-sztranyak-ferencnevel>

ILDIKÓ BAJCSI

FEMALE ROLES IN MINORITY POSITION. FATES OF HUNGARIAN WOMEN IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN
THE TWO WORLD WARS

The study examines fates of women in Czechoslovakia between the two world wars. It primarily analyzes the chosen life paths on the basis of biographical sources, highlighting gender and national identity factors. Female roles of first generation girls and women belonging to a national minority and born in the 1920s can reveal a lot about the ways and alternatives of treating minority exigency. In the first part of the work we examine the fates of upper and middle class female intellectuals. The examination of the life path of two Czechoslovak women of Jewish identity belongs to this group, too. The next part studies the fates of peasant women based on life story interviews. The analytic aspects of the study focus on the presentation of identity models of women belonging to the Hungarian minority educible from their memories from the times of the first Czechoslovak Republic, taking into consideration the dichotomy of gender and national minority situations, as well as the minority predomination of female roles. All this is presented through individual fates, observing education possibilities in childhood and young age, family roles, social and community motivations.